

Прегледни рад

УДК: 338.48-611(497.11) ; 78.091.4(497.11)

Музички летњи фестивали као *hallmark* региона Смиљка Исаковић^{1*}

¹ Универзитет у Крагујевцу, Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи

Сажетак: Овај рад посвећен је музичким фестивалима на отвореном (код нас то би били Сабор трубача у Гучи, Егзит и Смотра Мермер и звуци) који од античких времена до данас не губе своју привлачност, постајући *hallmark* локалне заједнице и носилац економског развоја регије и друштва. Експлозивни развој информатичке ере донео је логичан, транспарентно организован систем размишљања, а ново концептуално доба заснива се на креативности - акценат са индустријске производње премешта се на креативне послове знања и вештина. Радно време се смањује, појављује се проблем квалитета слободног времена. Туризам као једна од активности трошења слободног времена, захваљујући технолошкој повезаности света као глобалног села, мења се од пасивног ка активном. Настаје туризам посебних интересовања/културни туризам, а сектор културе постаје значајан партнер у економском развоју земаља. Развој фестивалског туризма код нас мора подржати шира заједница, али и држава, јер се квалитетом културних манифестација представљамо као равноправни партнери на глобалном светском тржишту.

Кључне речи: културни туризам, фестивали, уметност, музика, локалне самоуправе

JEL класификација: L82, L83, Z11, Z18

Summer music festivals as *hallmark* of the region

Abstract: This paper is dedicated to music outdoor festivals (Trumpet Festival in Guča, Exit, Mermer i zvuci), which from ancient times till today did not lose their appeal, becoming a *hallmark* of the local community and the holder of the economic development of the region and society. The explosive development of information era introduced a logical, transparent system of organized thinking, and the new conceptual age is based on creativity - especially with industrial production moving towards the creative work of knowledge and skills. Working hours are being reduced and the problem of the quality leisure time is emerging. As one of the activities of spending quality leisure time, tourism is changing from passive to active, thanks to the technological connectivity of the world as a global village. Special interest tourism / cultural tourism appeared, as cultural sector has become an important partner in the

---

* smiljkais@gmail.com

** Рад представља део истраживања на пројекту "Унапређење јавних политика у Србији у функцији побољшања социјалне сигурности грађана и одрживог привредног раста" број 47004, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

*** Овај рад је настао као део Округлог стола "Култура као покретач туризма и одрживог друштвеног развоја", одржаног на Факултету за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи, 23.04.2014. године.

---

economic development of countries. Development of the festival tourism in our country must be supported by the state and the society, as through the quality of our cultural events we could be represented as equal partners at the global market.

Keywords: cultural tourism, festivals, art, music, local self-government

JEL classification: L82, L83, Z11, Z18

1. Културни туризам

"Култура и креативност су веома важни покретачи индивидуалног развоја, социјалне кохезије и економског раста. Данашња стратегија промоције интеркултуралног разумевања потврђује место културе у самом центру наше политике". (Европска Комисија)

Културни туризам би се могао дефинисати као облик такозваног тематског туризма у којем влада потражња за садржајима културног карактера, материјалним (културно-историјски споменици, музеји, галерије) или нематеријалним (културне приредбе, културни догађаји) манифестацијама културне баштине. Туризам и култура често су у Европи функционисали заједно, а Европа је увек била важна дестинација за оне које су привлачили њена богата културна и историјска баштина. Још у старом веку „римски туристи“ су одлазили на места старијих цивилизација, у Египат и Грчку, док су средњевековни туристи, углавном ходочасници, пратили „Пут у Сантјаго“, ходочашће у један од највећих тадашњих светских верских центара, Сантјаго де Компостела (Santiago de Compostela) на северу Шпаније, поставивши на тај начин основе данашњих културних итинерера. Порекло речи „туризам“ везује се за Велику туру (Grand Tour) која је настала у Британији у седамнаестом веку. Велика тура је дефинисана као „тура посета извесним градовима и местима у западној Европи, посвећена, али не искључиво, циљевима едукације и задовољства“ (Richards, 1996:11). Највећи број ових туриста су биле аристократе за које је путовање у континенталну Европу заправо била завршница класичног образовања. Обично су путовали са тутором, а провели би две-три године путујући кроз Француску, Италију, Немачку, Швајцарску и Холандију, често посећујући градове који су повезани са класичном културом. Тако је путовао и наш Доситеј Обрадовић, који је у земљама Европе не само разгледао, него и остајао да проучи обичаје и научи језике. Крајем 18. века туризам оваквог типа уступа место туризму новостворене средње класе, која има друге захтеве, погледе и циљеве путовања кроз стране земље. Данашњи културни туризам комбинује све аспекте историјског културног туризма и услова данашњег света.

Резултати који оправдавају симбиозу културно-уметничких садржаја са туристичком делатношћу су *економски*–културни туризам омогућава излазак културе на туристичко тржиште; *организациони*–интерсекторско повезивање односно успостављање партнерства између културе и туризма; *туризмолошки* – кретање туриста је условљено културним разлозима и ка оним местима која нису туристички развијена; *културолошки* – промоција и оживљавање културних вредности и добара; *едукативни* –туристичка путовања постају прилика да се научи нешто ново, и *маркетиншко-промотивни*–омогућују поправљање угледа једног места, региона или државе са акцентом на културним вредностима (Никодијевић, 2010:86-87). Годишња стопа раста туристичких путовања последњих година износи 3%, што је раст који постиже ретко која друга делатност и захваљујући чему туризам данас представља веома профитабилну привредну

грану. У оквиру такозваних међународних туристичких кретања, готово милијарду људи током године одлази на туристичка путовања. Више од половине ових путовања чине путовања у земље са изузетно богатим и добро организованим културним наслеђем. У данашње време све захтевнији и радозналији туристи желе да конзумирају културу током свог одмора - идентификован је пораст онога што зовемо културни туризам, који подразумева укључивање туриста у креативне активности које су карактеристике места које посећују. Економски потенцијал културног туризма процењује се на преко 500 милијарди америчких долара. Дакле, осим (ре)афирмације културних вредности ова врста туризма остварује и значајан финансијски ефекат што се итекако позитивно одражава и на локалне економије. Туристичка потрошња знатно је већа, а самим тим и приходи, управо тамо где је културно благо велико. То подразумева директне приходе за локалну економију, индиректну потрошњу кроз приходе других бизниса (ресторани, хотели), директни и индиректни утицај на запошљавање, итд (Wiesand, 2010).

Фестивалски туризам је један од сегмената културног туризма који је добио пуни замах захваљујући све већој мобилности светског становништва, као и развоју високих технологија због којих је информација тренутно доступна свакоме. Реч *фестивал* потиче од речи гозба, светковина (*feast*) и односи се на време одређене прославе. Термин *фестивал* (латински *фестум* - велика свечаност са музиком, или повремена културна свечаност) користи се већ стотинама година, од старогрчке Олимпијаде до данашњег фестивала опере у Верони. Фестивали представљају веома важна збивања у градовима или читавим областима, а као догађаји су конципирани тако да у краћем временском периоду привуку већи број гледалаца од нормалне концертне или оперске сезоне. Фестивали могу да продуже туристичку сезону или врхунац сезоне или, пак, уведу *нову сезону* у живот заједнице, да ојачају колективни дух и осећај поноса због припадности, сарадњу, допуњавање културних традиција, и друго. Карактеристика која одређује посебни догађај или фестивал је његова пролазност (Исаковић, 2011). То сугерише да би било тешко да се изазове и одржи исти осећај узбуђења због дешавања, ако би се тај догађај одржавао чешће, јер се он дефинише као „специјални догађај који обележава церемонијом и обредом одређени моменат у времену, ради задовољавања посебних и одређених потреба“ (Чолић и Биљановски, 2002). Од свог настанка фестивали су места прослава и светковина, али и начин реафирмације заједнице и културе кроз разнолики уметнички садржај.

Атракција као што су опере на отвореном простору (Верона) или концерти на различитим локацијама (Гранада, Љубљана) доприносе културној понуди града или регије, и обележавају њен идентитет (Мермер и звуци-Аранђеловац, Етно-Фест – Златибор, Мокрањчеви дани – Неготин). Фестивали су састављени од индивидуалних пројеката, представа, догађаја који могу бити концентрисани око једне идеје, концепта, или организовани слободно. За фестивале важно је одредити оригиналан идентитет и профил, јер само тако фестивал има будућност. Додуше, без неке посебне концепције, неки од фестивала опстају и преко тридесет година, али само уз велике буџетске или донаторске субвенције. Међутим, није циљ да фестивал буде генератор дефицита у култури, већ да се локално и глобално укључи у економску, туристичку и културну политику заједнице, са трендом обраћања локалној популацији, која, по правилу, не учествује често у фестивалским догађајима (Исаковић, 2010).

2. Фестивали на отвореном –*Hallmark* старог света

Културни туризам постојао је још у старом веку. Не рачунајући спектакуларне религијске свечаности старог Египта, највећи фестивал античког света, Олимпијада, на коме се скупљао велики део познатог старог света, одвијао се на отвореном простору. Амфитеатри, сцене старог света, на којима је настало позориште које знамо све до данас, такође су били отворени простори, а веза извођача, публике и природе била је органска. У античкој Грчкој велике јавне свечаности, игре и такмичења (Велике Дионисије, Олимпијске игре-776.п.н.е., Питијске у Делфима-после 200 година) одвијале су се на отвореном. Тиме је потврђивана и обнављана архетипска веза са Геом, персонификацијом Земље, прамајком свега, створитељком земље и свемира, Титана и Олимпијских богова, најстаријим и најмоћнијим божанством грчког Пантеона. Надметања су се одвијала у телесним способностима, али и у духовној сфери: у музици, песништву, драми итд. Атлетска и коњичка такмичења највероватније воде порекло од погребних свечаности у част мртвих хероја, чији су гробови и околина били под њиховом заштитом. Хомеров опис надметања на Патрокловој сахрани под Тројом (*Илијада*) најстарији је у Европи. Обичај је старији од хеленског култа богова Олимпа, и може се пратити до Минојског Крита. Велике игре (Олимпијске, Питијске, Немејске и Истамске) постале су традиционалне у седмом и шестом веку п.н.е. После тога број игара се умножава, а поред атлетских и хиподромских укључују се и музичка такмичења. Музика је заузимала посебно место и у одгајању омладине, па су стари Грци настојали да схвате колико им она доноси добра, а колико зла. Сматрали су је даром богова, и веровали да у музици лежи сугестивна моћ, која у човеку развија одлучност, храброст, мужевност, радиност, али може инспирисати и на лењост, нерад и опште пропадање. Омладина се мора васпитавати на доброј, позитивној музици, да би целокупно друштво имало користи. Платон је то овако формулисао: "Што је у држави боља музика, боља ће бити и држава". Свако атинско дете у школи је учило читање, писање, рачунање и свирање у лиру (Алберти, 1974:100). Музика је била средство за педагошке и политичке циљеве. У доба преткласичне Грчке песници и извођачи хорских лирских песама били су професионални уметници. Они су улазили у државну службу, којој је на челу стајао *архонт епоним*. Архонт је, према обичају да богати приватници сnose велике јавне трошкове, трошкове за хорове у дионизијским свечаностима (литургије) сваки пут стављао на рачун једног од грађана. Ти трошкови били су знатни. Улаз на представе био је бесплатан, а љубав Грка према позоришту била је толика да се говорило да је Атина више потрошила на позориште него на своју флоту (D'Amico, 1972:37). Тако су их посредно остали грчки полиси оптуживали да су због недостатка праве флоте изгубили битку од Персијанаца, па је цела Грчка морала да их спасава. Нарочито је Спарта била кивна због Термопила. Десио се први сукоб културе са некултуром.

Културна масовна догађања на отвореном у многим случајевима остала су традиција све до данас. У амфитеатру у Епидураусу (4. век п.н.е.) и данас се постављају позоришне представе, у Делфима се организују концерти и такмичења, док се атински амфитеатар *Херод Атикус* (саградио га је 161. године атински богаташ Херод Атикус у знак сећања на своју жену) користи сваке године од маја до октобра као главна сцена Атинског фестивала већ скоро седамдесет година. Римски амфитеатар - Арена у Верони (изграђена 30. године) користио се од времена ренесансе, али нарочито у новијој историји од 1850., а од 1931. до данас

постаје центар светске оперске сезоне. Тако се и фантастични вртови из доба калифата, Генералифе и Алхамбра код Гранаде, користе од почетка прошлог века као сцене за познати међународни Фестивал музике и игре Гранада.

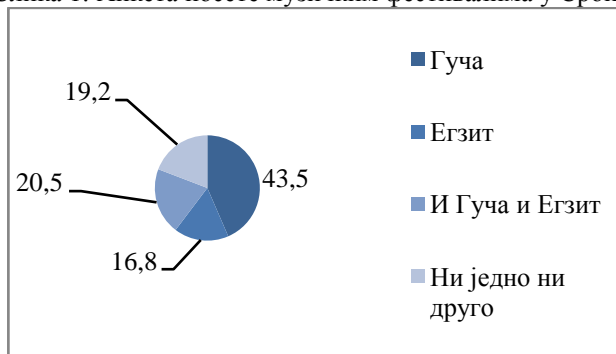
2.1 Фестивали на отвореном данас

Данашњи музички летњи фестивали, који се одвијају на отвореном, по правилу су привлачни због свог ограниченог трајања и атрактивних програма концентрисаних на једном месту и у кратком временском периоду. Због тога је изузетно важан профил, идентитет фестивала, па и оригиналност (која понекад иде на штету правих естетских вредности). Идеално би било да су летњи фестивали укључени у туристичку, економску и културну политику и понуду локалних заједница, а да се при том води рачуна и о уметничким потребама локалне популације, која код нас, са ретким изузецима, не учествује у фестивалским активностима. Добро осмишљен и профилисан фестивал постаје *hallmark event* (догађај који се поистовећује са суштином и етосом места, града или региона), заштитни знак локалне културне понуде (Исаковић, 2010).

У Србији не постоји дуга традиција одржавања културних догађаја на отвореном. Тек средином двадесетог века почиње да се јавља потреба за масовнијим културним манифестацијама, не рачунајући спорадичне рок концерте (Бијело дугме, концерт 1977. код Хајдучке чесме у Кошутњаку – сам назив простора објашњава разлог због кога Србија није излазила на отворен простор, осим у случају оружаних устанака). Фестивали на отвореном данас опстају у мањем броју. Поменућемо Смотру *Мермер и звуци* у Аранђеловцу, Сабор трубача у Гучи и Егзит, и на њима ћемо се задржати.

У истраживању које је пре неког времена спровела Агенција за истраживање и испитивање јавног мњења „Фактор плус“ (слика 1), телефонском анкетом на узорку од хиљаду испитаника широм Србије, једно од питања је било: *Да ли посећујете или бисте посетили... (%)?*, мислећи на фестивале, па су наведени *Гуча*, *Егзит*, *ни једно ни друго*, и *једно и друго*. Алармантно је да у тој анкети није понуђен ниједан фестивал класичне музике, а испитаници су се определили 43,5% за Гучу, 16,8% за Егзит, за оба фестивала 20,5%, ни за један 19,2%.

Слика 1: Анкета посете музичким фестивалима у Србији

Извор:(Агенција Фактор Плус, 2010)

3. Сабор трубача у Гучи - од оранице до видео бима

Драгачевски сабор трубача, познатији као *Гуча*, је фестивал лимених дувачких оркестара који се од 1961. године одржава у малом месту Гуча близу Чачка. Прво издање фестивала одржано је у порти цркве у Гучи, да би се касније фестивал преместио на улице Гуче и почео да се одржава током прве половине августа у трајању 4–5 дана. У основи фестивала је такмичење лимених дувачких (или трубачких) ансамбала са територије Србије (изабраних на претходно одржаним предтакмичењима) и неговање традиционалних обичаја, заната и уметности драгачевског краја. Стога фестивал, поред такмичења, чини и низ концерата на којима доминирају лимени дувачки оркестри и традиционална фолклорна музика и игра. Пратећи програми обухватају изложбе и продају народних умотворина и специјалитета од хране, извођење старе драгачевске свадбе, такмичење здравичара итд. Карактеристично је и певање химне сабора (Са Овчара и Каблара) и пуцање из прангије на почетку финала такмичења. Сабор је и смотра свеукупне народне духовности: приређују се ликовне изложбе, књижевни сусрети, народни вишебој, избор најлепше народне ношње, представе народних обичаја, бројни концерти трубача, певача, играча. Сабор прате бројни штампани и електронских медији из земље и иностранства, пишу се књиге и публикације, снимају филмски, ТВ и аудио записи. Пратеће активности реализују општинска управа и Месна заједница Гуча.

Првобитно замишљен као локална манифестација сеоског народног стваралаштва, фестивал је последњих година комерцијализован и модификован у масовни спектакл познат преваходно по доброј забави, што може да окупи чак неколико стотина хиљада посетилаца из Србије и разних земаља света. *Гуча* је стекла статус *српског бренда* и постала симбол националног (српског) културног идентитета. Идентитет Гуче конструисан је и у опозицији са фестивалом Егзит који је репрезентован као слика “боље” стране Србије, блиске европским вредностима. Кроз Гучу су продефиловали многи политичари, којима је посета служила скупљању *народних поена* (Зоран Ђинђић, Ратко Младић, Чедомир Јовановић, Ивица Дачић, Војислав Коштуница, Борис Тадић, Милорад Додик, принцеза Јелисавета Карађорђевић, америчка амбасадорка Мери Волрик, руски амбасадор Александар Конузин и други).

Организатори фестивала су Општина Лучани и Центар за културу спорт и туризам *Драгачево* у Гучи (основан 1962), а чланови стручног жирија су одабрани етномузиколози, диригенти и академски школовани трубачи. Трубачи из целе Србије се надмећу за звања најбољих оркестара и солиста у три категорије: пионирској, омладинској и сениорској. Кроз квалификациона такмичења по подручјима источне, западне, јужне и централне Србије и Војводине прође до стотине оркестара, а на финале у Гучу дође их око четрдесет. Победничка звања Драгачевског сабора трубача отварају им пут за наступе у светским метрополама, на домаћим и страним фестивалима, музичким програмима, телевизији и филму. На пример, победнички оркестар Бобана Марковића направио је одличну међународну каријеру. Током пет деценија на Сабор су, са трубачима такмичарима, почели да пристижу гости: оркестри, културно-уметничка друштва, певачке групе, солисти, ликовни уметници из разних крајева Србије, бивше Југославије, а од средине осамдесетих и из читавог света. Број учесника у свим саборским програмима креће се преко 1200, док се посетиоци броје стотинама хиљада – међу њима странци десетинама хиљада. Последњих година уметнички

директор фестивала је Адам Тадић, организатор програма Миљана Капларевић, главни покровитељ је Влада Републике Србије, а фестивал финансирају и медијске куће и бројни комерцијални спонзори. Будући да наши спонзори углавном финансирају само профитне и успешне, није ни чудо да се новац и на овај начин слива у касу већ веома профитног фестивала. 53. Сабор у Гучи, 2013, подржали су Western Union, НИС, Телеком, Јелен пиво, Галеника, медијске куће Ало, Пинк, Данас, Вечерње новости, Блиц, Курир, Туристичке новине, Илустрована политика, РТВ Сунце, РТРС, итд.

Оно што може засметати је финансирање из буџета Министарства културе Србије, фестивала који се по скоро свим мерилима не сврстава у праве културне манифестације, поготову од када је фолклорни фестивал прерастао у *world music* смотру, са циљем привлачења ширег дијапазона публике и, наравно, веће зараде. Сваког августа на плодним ораницама Гуче монтирају се шатори, импровизују се паркинг простори, спремају се собе за преноћиште, да би се спремно дочекала навала сада већ интернационалне публике жељне доброг провода, пића и ића, свега онога што већ дуже времена нема везе ни са музиком ни са фестивалима ни са културом.

Сабор трубача у Гучи се не разликује од сличних фестивала на отвореном у свету, као што је *Еуро фолк* фестивал у Бугарској или *Nashville country folk* фестивал у Америци, у којима је аматерско бављење фолклором и етно наслеђем прерасло у професионални, високо профитни бизнис, као што је општи тренд у глобалном свету данашњице. Једина разлика је у томе што Сабор трубача подржава финансијски Министарство културе Србије, док су свуда у свету овакви фестивали препуштени немилосрдној арени слободног тржишта, понуде и потражње.

4. ЕХИТ/Егзит

Егзит (ЕХИТ) је фестивал популарне музике који су у лето 2000. године у Новом Саду покренули студенти новосадског универзитета уз финансијску подршку политичког покрета *Отпор* (оснивачи Душан Ковачевић, који је и сада директор фестивала, Бојан Бошковић и Иван Миливојевић). Развио се у највећи фестивал популарне музике на подручју Балкана, који годишње окупи преко 150.000 домаћих и иностраних посетилаца и многе од најактуелнијих светских музичких звезда. У основи првог издања *Егзита* био је конкретан политички програм – мобилисање младих грађана Србије да активно учествују у рушењу Милошевићевог режима и гласају за опозициону партију (ДОС) на председничким изборима 24. септембра 2000. године. Назив фестивала („exit“ је енглеска реч за „излаз“) јасно је упућивао на централну поруку фестивала: наглашавање потребе *изласка* Србије из десетогодишње изолације и отварања ка Европи, те конституисања друштва заснованог на демократским принципима. Фестивал је делимично задржао обележја политичког и социјалног активизма, у виду реализовања трибина и радионица на тему људских права, заштите депривилегованих група и слично, у сарадњи са различитим невладиним организацијама. Као што је већ поменуто, идентитет Егзита је у опозицији са фестивалом у Гучи, и репрезентован је као слика *боље*, или урбаније стране Србије, блиске европским вредностима.

Егзит се традиционално одржава се на Петроварадинској тврђави, а од прошле године један део фестивала премешта се у Будву, на плажу Јаз. Што се тиче финансирања, иако је Егзит високо профитан масовни фестивал, општина Нови Сад издаваја новац из свог буџета од самог почетка, као и влада Републике Србије.

На пример, у новембру 2006. године су тадашњи министар финансија Млађан Динкић и генерални менаџер Егзита Бојан Бошковић потписали протокол којим је предвиђена републичка финансијска подршка фестивалу у минималном износу од тридесет милиона динара годишње, у року од три године, што су услови о којима су елитне Београдске музичке свечаности (БЕМУС) могле само да сањају. Егзит је за продукцију програма у кампањи "Очистимо Србију" у 2007. години добио уговор са Министарством животне средине вредан 23,6 милиона динара, а у 2010. уговор на 20 милиона динара (подаци Агенције за борбу против корупције, 2011). Општинско финансирање Новог Сада је у 2013. години износило двадесет милиона динара, док је од спонзора који су се појавили у великом броју (највеће марке пива) добијено још толико. Међутим, финансије Егзита су нешто о чему се више пута писало у медијима, јер су финансијски извештаји о њиховом пословању остали недоступни јавности. Из организације Егзита су више пута медијима објашњавали да они своје приходе, односно расходе, правдају онима за које сматрају да је то битно! Екипа ТВ канала 9 из Новог Сада покушала је да истражи пут новца на Егзиту (прилог *Где је отишао новац са EXIT-а*, 25. јули 2013.)¹ и ево до чега је дошла. Нетранспарентно трошење и приходовање су очигледни. На пример, храна и пиће плаћали су се *смарт* картицама које је штампала ОТП банка, и на њима је евидентиран приход од 83 милиона динара. Све што је куповано на Тврђави није попраћено фискалним рачуном, што представља евидентно кршење закона. Како Егзит на сајту Народне банке Србије поседује око двадесетак рачуна, распоређених по друштвима са ограниченом одговорношћу, удружењима и фондацијама, не може се ући у траг новцу који се тамо обрће, као ни новцу који је морао бити уплаћен у државну касу, попут пореза и доприноса. Повлашћен фискални положај Егзита се правда великом популарношћу фестивала на отвореном. Додуше, истина је да је светска фестивалска публика ове године изгласала Exit за један од најбољих европских фестивала у оквиру *UK Festival Awards*, најзначајнијег британског фестивалског признања. Новосадска манифестација се тако и ове године нашла у друштву десет најбољих фестивала ван Велике Британије (*Best Overseas Festival*), међу којима су *Tomorrowland* (Белгија), *Snowbombing* (Аустрија), *Benicassim* (Шпанија), *Sziget*, и други. У конкуренцији је било чак 360 фестивала из 34 државе, а своје гласове за најбољи дало је рекордних 620.000 људи, што је за 20 посто више у односу на претходну годину. Ипак, све то не оправдава фискалну недисциплину и самовољу. Овакво понашање било је типично за Егзит од почетка, па је, на пример, у јуну 2004. године, четворо организатора ухапшено под оптужбом да су проневерили 12 милиона динара фалсификовањем финансијских извештаја. Сестре Деана и Ивана Глигорић, осумњичене за саучесништво, брзо су пуштене на слободу. Међутим, Душан Ковачевић (председник Удружења Егзит) и Бојан Бошковић (генерални менаџер) су задржани у тридесетодневном притвору, због могућег утицаја на сведоке. Они су осумњичени да нису пријавили стварни приход од продаје карата за Егзит, пишући лажне фактуре. Крајем 2012. године генерални менаџер Егзита Бојан Бошковић је поднео оставку, а држава је најавила укидање финансирања фестивала. Као што знамо, то се није десило, а за последицу је имало покушаје друштвено одговорног пословања: да би се поправио имиџ фестивала, део прихода од улазница са првог дана фестивала 2013. планиран је да буде уложен у заједнички градски фонд за обнову Петроварадинске тврђаве и њених туристичких капацитета. Такође је основана фондација State of Exit, о којој на њиховом сајту

---

¹<http://www.youtube.com/watch?v=NhcId355Cy0> (decembar 2013.)

стоји: "ЕХИТ је једини фестивал на свету настао као последица друштвеног активизма младих људи. Управо из мисије друштвено одговорног пословања фестивала да, користећи снагу снагу сопственог брэнда, позиционира себе као лидера у мобилисању јавног мњења и доносиоца одлука у области развоја младих, ЕХИТ 2013 је започео акцију под називом *Youth heroes* (млади хероји). Желећи да на конкретан начин укаже на важност систематског промовисања узора за младе људе у Србији, насупрот погрешним идолима (естраде, тзв. ријалитија или кримогене средине) *State of ЕХИТ* је наградио и промовисао све оне младе људе који су упркос свима и свему, остали само своји и тако постали ЕХИТ-ови хероји за 2013. годину."

Оваквих фестивала популарне и рок музике на отвореном има много у свету, и сви су високо профитни. Разлика између Егзита и осталих фестивала је у невероватној државној, градској и покрајинској финансијској подршци, чиме не располаже ниједан фестивал тог типа. Бар у нечему смо јединствени у свету.

5. Мермер и звуци

Најстарија постојећа културна манифестација у Србији, посвећена уметничкој музици и вајарству, смотра српске (некад југословенске) уметности "Мермер и звуци" у Аранђеловцу, већ је преко пола века једна од најугледнијих културно-уметничких манифестација у Србији, са завидним међународним реномеом. Оснивач је био Александар Алек Ђонових, академски сликар (1931-1991). Два радно-стваралачка симпозијума, вајара и керамичара, али и извођачки програми, у три летња месеца сврставају је у нашу најкомплекснију и по времену трајања најдужу уметничку смотру. У периоду од 1966. до 1973. године осмишљена су три облика културно-уметничког деловања, сваки са специфичним одликама, али програмски међусобно комплементарно повезана: Симпозијум скулптуре "Бели Венчац" 1966. године, Смотра "Мермер и звуци" 1968. године и Међународни фестивал "Свет керамике" 1973. са својим симпозијумима од 1974. године. Оно што фестивал чини посебним је свакако стална изложба скулптура *Бели Венчац*, које од аутохтоног мермера, из рудника на Венчацу, познатог од давнина у свету, остављају наши и инострани вајари, клешући их у раскошном амбијенту парка Буковичке бање. Тако је створен јединствен музеј и збирка од 225 монументалних скулптура од белог мермера под отвореним небом. У исто време, хиљаде наших и иностраних уметника учествовали су на смотри највреднијих музичких, фолклорних, драмских, балетских, књижевних, ликовних и филмских остварења. Као изложбени и концертни простор користи се парк Буковичке бање и отворена сцена "Шкољка" са преко 1.500 седишта, а док је био у функцији, и сала хотела – *Двора Старо здање* (Милош Обреновић, 1859.)

Власник институције је установа *Смотра уметности Мермер и звуци*, у којој раде четири запослена, а управља Управни одбор и директор. Делатност се финансира из буџета Скупштине општине Аранђеловац и Министарства културе Србије, а мањим делом сопственим средствима. Спонзори фестивала су 2013. године били Телеком Србија, Књаз Милош, ИВА процесна опрема, Венчац, Шумадија гранит и Пештан, што је веома мало за овако дуг и обиман фестивал. Трошкови се покривају тешко, а прилив средстава је неуредан. Држава помаже све мање и мање, износ средстава се већ годинама смањује, док се издаци повећавају: просечни трошкови смотре су били за пет година око 250.000 евра, док је Министарство културе партиципирало са приближно 50.000 евра. Годишње недостаје око 50.000 евра за, на пример, две монументалне мермерне скулптуре,

више десетина уникатне уметничке керамике и око четрдесетак сценско-музичких програма. Медијски спонзори (РТС, РТВ Шумадија, РТВ Сунце, Политика АД, компанија Новости) не доприносе бољим финансијским условима.

Који су резултати ове тешке борбе за опстанак? Теренска анкета путем структурираног упитника, у циљу истраживања културних потреба и ставова грађана по питању музике и музичких догађаја, коју је 2010. спровела агенција *Marketing Research Agency Faktor Plus*, имала је за циљ да истражи обавештеност и посећеност фестивала уметничке музике у Србији (Исаковић, 2010). Узорак за ово квантитативно истраживање био је случајан. Укупно је анкетирано сто пунолетних грађана на територији Београда. У анкети је показано поразно непознавање постојања фестивала *Мермер и звуци* – преко 90% испитаника никад нису ни чули да он постоји. Узрок за то треба потражити најпре у скромном буџету који не дозвољава велике маркетиншке потезе, као и у застарелом схватању да ће се квалитет прочути и продати сам од себе. У поплави информација којима је обичан грађанин обасут сваког дана у медијима и на Интернету, онима који немају навiku праћења културних догађања лако измакне стидљиво помињање *Мермера и звука*. Досадашња верна публика одавно је напустила светску уметничку позорницу.

У серији структурираних интервјуа спроведених са директорима важних институција у уметности у Србији (Београд, Неготин, Аранђеловац) и иностранству (Израел, Македонија) испитиван је профил фестивала и оних који га воде, као и односи са окружењем, евалуација уметничког квалитета, уметнички и социјални утицај и оцена публике (Исаковић, 2010). У интервјуима је испољен високи ниво самозадовољства послом директора, као и висок ниво мотивације, независно од материјалних мотива. Занимљиви су одговори Слободана Недељковића, дугогодишњег директора фестивала „Мермер и звуци“ у Аранђеловцу.

- По вашем мишљењу, које су вештине потребне за успешно обављање послова на вашем радном месту?

Мађионичарске.

- Које су способности потребне?

Божанске.

- Који је кључни мотивациони фактор за опредељивање људи да се баве менаџерским послом у култури?

Љубав.

- Да ли су код нас довољно стимулисани да га добро обављају?

Не верујем, мислим да већина ради из ентузијазма.

- Шта учинити да се повећа ниво мотивације за рад?

Боља друштвена клима и више разумевања најодговорнијих јер не треба сметнути с ума речи Беле Хамваша из“ Антологије хумане“ (1946.): "... Шта се за ових пет хиљада година збило на површини, то је сачувала историја света, проклета историја ратова, глади, револуција, пропасти народа, проливања крви. Није то једина историја. Испод и иза ње налази се благословена историја уметности, религије, философије, поезије. Ова друга, она је права.

Текст праве мелодије човековог битства није жалопојка и проклињање, лудило, ропац власти Вавилонa, смрвљеног Египта, ни трулог Рима и Византије, него немо знање које су сачувале пирамиде, грчке скулптуре, кинески храмови и мексички градови. Наше право битство се налази у ономе што смо створили, а не у ономе што смо разорили. У ономе што остаје, не у ономе што је пролазно."

За разлику од Гуче и Егзита, овај високо уметнички фестивал има скромне финансијске могућности, мали буџет, али велики ентузијазам организатора и жељу

да се публици Србије понуди високо квалитетни уметнички програми, да се наша публика образује и анимира у сасвим другом смеру од пуке забаве и разоноде, јела и пића. Да ли је у глобалном бескрупулозном свету *entertainmenta* заиста одзвонило фестивалима као што је овај? Одговор би био негативан, јер се код сличних фестивала као што су у Гранади или Дубровнику, економска и вредносна криза не примећују. Проблем није у фестивалу *Мермер и звуци*, него у схватању државе, али и локалне самоуправе, важности оваквих манифестација за наше друштво.

6. Закључак

У економски развијенијим и стабилнијим државама приходи који се на светском тржишту остварују преко културног туризма представљају један од најзначајнијих економских потенцијала. Сектор културе постао је значајан партнер у економском развоју земаља. У земљама у транзицији попут Србије, приликом планирања развоја овог сектора треба свакако узети у обзир да се ради о малим тржиштима, куповна моћ популације је ниска, ресурси су скромни за општи, па и културни развој, сиромаштво и интезивно раслојавање друштва стварају очигледне разлике у животном стандарду и квалитету живота у већим градовима и остатку земље. Поред тога, ту су и неефикасна структура наслеђена из претходног периода и хроничан недостатак финансијских средстава. У дугогодишњем очекивању да се држава више ангажује у области културе, културне и уметничке манифестације, у овом случају музички фестивали, показују своје снаге у слабости. Снага је свакако у томе да се наши музички фестивали одржавају и трају упркос тешким финансијским условима. Снага лежи и у одвајању фестивала од Београда, што је у духу у свету већ усвојених, а код нас нових културних и стратешких циљева. Слабости не зависе само од економске кризе, него примарно од људског и естетско-уметничког фактора, те се могу лакше отклонити. На томе би требало да се ангажују не само уметници и организатори музичких фестивала, него и шира културна заједница, али и сама држава, јер је јака култура и уметност оно чиме се можемо појавити равноправно на глобалном светском тржишту.

Ако су препуштени сами себима, фестивали, као дифузни и спорадични догађаји, који по својој основној концепцији не подразумевају редовност догађаја на годишњем нивоу, нити су посвећени дугорочним културним и едукативним циљевима, немају довољно предиспозиција за развој културних потреба и формирање укуса својих посетилаца (Гњатовић и Гњатовић, 2012). Што се тиче друштвеног импакта ових наших фестивала, *Гуча* и *Егзит* заступају знаковни и социјални аспект уметности, као и аспект игре, испуњавајући функције комуникације, социјализације и забаве и разоноде. Фестивал *Мермер и звуци*, поред ових аспеката доноси својим програмима васпитни, стваралачки и информациони аспект, то јест просветитељске и васпитно-образовне функције које стимулишу стваралачки потенцијал код публике, развијајући машту и интуицију (Столович, 1983:13). Одлучујући аспекти уметности су управо *информациони* и *стваралачки*, као најјаче покретачке снаге које представљају интелект и емоцију, а то је и оно што овакве културне манифестације чини потребним.

Друштвена и социјална функција музике доказана је кроз историју људског рода, и биће непогрешив показатељ стања свести не само држава него и цивилизације. Данас је социјални утицај музике још већи, израженији и опаснији, захваљујући могућностима глобалне дисеминације путем средстава масовне комуникације и високих технологија. Стање музике непогрешиво одсликава глобално стање

планете. Код нас се држава поставља још увек као мера активности у уметничкој продукцији и конзумирању културе, као најважнији спонзор уметности у циљу општег културног развоја друштва. Одговорност је утолико већа у нашем случају, јер се ради о земљи у транзицији, са скромним материјалним, али богатим људским и уметничким ресурсима. Занимљиво је да су се у интервјуима сви директори културних институција које се баве организацијом фестивала и извођачком музичко-сценском уметношћу имали скоро идентичне коментаре, запажања и захтеве у односу на државу, која, по њима, недовољно помаже уметничке организације, и која би требало да повећава помоћ у виду спонзорисања и буџетирања уметности и пројеката високих уметничких домета, да одреди јасну и континуирану културну политику. У будућности потребно је пажљивије балансирање између уметничког квалитета, финансијских момената и друштвене добробити. Да се не изједначе Сабор у Гучи, Егзит и Мермер и звуци. Да би се фестивалске активности у музичко-сценским уметностима одвијале, мора постојати слободан проток креативности, идеја, емоција и уметничког доживљаја у холистичком приступу, али и изналагање стабилнијих извора финансирања, како би фестивали могли да благовремене планирају програме и раде на унапређењу своје промоције. Да се помогне да наши музички фестивали на отвореном кроз уметност и музику могу несметано извршавати своју функцију побољшања квалитета живота, у циљу богатијег друштвеног окружења и напретка Србије.

Литература

1. Alberti, L.(1974). *Muzika kroz vekove*. Beograd: Vuk Karadžić.
2. Ђаатовић,М. и Ђаатовић,А.(2012). Фестивали као носиоци културе у Србији– проблеми и ограничења. *Мегатренд Ревизија* Вол. 9 (1) 2012, 161-172.
3. D' Amico, S. (1972).*Povijest dramskog teatra*. Zagreb: Nakladni zavod МН.
4. Ђукић Дојчиновић, В. (2005). *Културни туризам* . Београд: Клио.
5. [Завод за проучавање културног развоја Република Србија. \(2013\).](http://www.zaprokul.org.rs/AgendaManifestacija/Search.aspx)
6. Исаковић,С., Ђаатовић, А. и Гаврић,Г. (2010). Креативни сектор као фактор развоја друштва у новом миленијуму. *Култура* 128, 199-218. Београд: ЗАПРОКУЛ.
7. Исаковић, С. (2010). *Менаџмент музичке уметности*. Београд: Мегатренд.
8. Исаковић,С. (2011). Да ли је пол битан у руковођењу менаџментом музичко-сценских уметности? *Мегатренд ревија*, Вол. 8 (2) 2011: стр. 531-544.
9. Исаковић, С. (2011). Друштвени утицај менаџера у музичкој уметности. *Годишњак Факултета за културу и медије*, год. III(2011), стр. 269-284.
10. Ичевић, Д. (1984). *Национална култура и култура нације*. Београд: Партизанска књига.
11. Janković, J. (2012). *Place of the Classical Music Festivals in a Transitional Society*, Master thesis in Interdisciplinary postgraduate studies of The University of Arts in Belgrade, 2006, 63-64; Преузето 12. јануара 2014, са <http://www.efa-aeu.eu/en/activities/efrp>
12. Лазаревић, А. и сар. (2010). *Културни ресурси округа Србије. Упоредни преглед*. Преузето 6.децембра 2013, са

<http://www.zaprokul.org.rs/Media/Document/90cfdc809a0e4943bb8b730f4d479e0f.pdf>

13. Лукић-Крстановић, М. (2006). Политика трубаства – фолклор у простору националне моћи, *Свакодневна култура у постсоцијалистичком периоду*, зборник бр.22, Београд: Етнографски институт САНУ, 187–205.
14. McLuhan, H. M. (1964). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Edmonton: McGraw-Hill.
15. Никодијевић, Д. (2010), *Менаџмент музејске делатности*. Београд: Мегатренд.
16. Richards, G. (1996). *Cultural Tourism in Europe*. Wallingford UK: CAB International.
17. Столович, Ј. (1983). *Суштина естетске вредности*. Београд: Графос.
18. Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. USA: Bantam Books.
19. Чолић, Биљановски, Д. (2002). *Смотра југословенске уметности „Мермер и звуци“ 1968–2000*. Аранђеловац: Општина Аранђеловац.
20. Wiesand A., Söndermann M. (2013). *The “Creative Sector” - An Engine for Diversity, Growth and Jobs in Europe*. Преузето 15.06. 2013, са <http://www.eurocult.org/uploads/docs/114.pdf>

Примљено: 02.08.2014. Прихваћено: 09.12.2014.